

МИГРАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІҢ ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІҢ ЖАЙ-КҮЙІНЕ ӘСЕРІ

НУРЛИН А.К. 

Нурлин Акылбек Клышниязович - Заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

E-mail: Akylbek0979@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-7134-4992>

Андатпа. Бұл мақалада миграциялық процестердің қоғамдық тәртіптің жай-күйіне әсері қарастырылады. Қазіргі жаһандану жағдайында көші-қон үдерістері мемлекеттердің әлеуметтік-экономикалық дамуына, демографиялық ахуалына және қоғамдық қауіпсіздік жүйесіне елеулі ықпал етуде. Қазақстан Республикасы Орталық Азия өңіріндегі миграциялық ағындардың маңызды орталықтарының бірі болғандықтан, көші-қон мәселелері қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету саласында ерекше маңызға ие.

Зерттеу барысында ішкі және сыртқы миграцияның негізгі түрлері, олардың пайда болу себептері және қоғамдық қауіпсіздікке ықпалы талданды. Сонымен қатар заңсыз миграцияның құқықтық тәртіпке әсері, мигранттардың әлеуметтік бейімделу мәселелері, жұмыспен қамтылуы және құқық қорғау органдары қызметінің рөлі қарастырылды. Автор миграциялық процестердің оң және теріс салдарын жүйелі түрде сипаттап, құқық бұзушылықтардың алдын алу, қоғамдық тұрақтылықты сақтау және құқықтық бақылауды күшейту мәселелеріне назар аударады.

Зерттеудің әдіснамалық негізін жүйелік, салыстырмалы-құқықтық, статистикалық және талдамалық әдістер құрайды. Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасы, халықаралық құқықтық актілер мен ғылыми еңбектер негізінде миграциялық саясатты жетілдірудің негізгі бағыттары айқындалды. Сонымен қатар көші-қон саласындағы мемлекеттік бақылау тетіктерін жетілдіру, ақпараттық жүйелерді дамыту және құқық қорғау органдарының өзара іс-қимылын күшейту мәселелері қарастырылды.

Зерттеудің практикалық маңызы құқық қорғау органдары қызметін жетілдіру, миграциялық бақылау тиімділігін арттыру және қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі ұсыныстармен айқындалады.

Түйін сөздер: миграция, қоғамдық тәртіп, қауіпсіздік, интеграция, мигранттар, әлеуметтік тұрақтылық, криминогендік жағдай.

Кіріспе

Қазіргі кезеңде миграциялық процестер әлемдік қауымдастықтағы маңызды әлеуметтік-құқықтық құбылыстардың біріне айналып отыр. Халықтың бір мемлекеттен екінші мемлекетке немесе ел ішіндегі аймақтар арасында орын ауыстыруы экономикалық, демографиялық және саяси факторлармен тығыз байланысты. Жаһандану жағдайында еңбек миграциясының күшеюі, урбанизация деңгейінің өсуі және халықаралық интеграциялық процестер көші-қон ағындарының артуына ықпал етуде. Жұмыс іздеу, білім алу, саяси қуғын-сүргіннен қашу немесе табиғи апаттардан босу сияқты факторлар адамдарды туған жерлерін тастап, басқа аймақтарға немесе мемлекеттерге қоныс аударуға мәжбүр етеді. Бұл үдеріс қабылдаушы қоғамдарда бірқатар оң өзгерістерді туғызуымен қатар, әлеуметтік, экономикалық және қауіпсіздік саласында елеулі қиындықтарды да алып келуі мүмкін.

Қоғамдық тәртіп - мемлекеттің тұрақтылығы мен азаматтардың қауіпсіздігінің іргелі көрсеткіші. Миграциялық ағындардың күшеюі осы тәртіпке тікелей және жанама әсер етеді: бір жағынан жұмыс күші нарығын толықтырып, мәдени алмасуды дамытса, екінші жағынан интеграцияның жеткіліксіздігі салдарынан криминогендік тәуекелдерді арттыруы мүмкін. Осы мәселенің жан-жақты зерттелуі заңнамалық және практикалық шаралар қабылдау үшін ғылыми негіз қалайды.

Қазақстан Республикасы географиялық орналасуы мен экономикалық әлеуетіне байланысты миграциялық процестер белсенді жүретін мемлекеттердің қатарына жатады. Әсіресе ірі қалаларға халықтың шоғырлануы қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздік мәселелерінің өзектілігін арттыруда. Миграциялық процестердің бақылаусыз жүруі әлеуметтік шиеленіс, заңсыз еңбек қызметі, құқық бұзушылықтар және көлеңкелі экономиканың дамуына әсер етуі мүмкін.

Зерттеудің өзектілігі миграциялық процестердің қоғамдық тәртіптің жай-күйіне

ықпалын кешенді түрде талдау қажеттілігімен түсіндіріледі. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында көші-қон саласындағы мемлекеттік саясатты жетілдіру және құқық қорғау органдары қызметінің тиімділігін арттыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Зерттеудің мақсаты – миграциялық процестердің қоғамдық тәртіптің жай-күйіне әсерін талдау және көші-қон саласындағы құқықтық реттеуді жетілдіру бағыттарын айқындау. Миграциялық процестердің қоғамдық тәртіптің жай-күйіне тигізетін ықпалын жүйелі талдау арқылы тиімді миграциялық саясатты қалыптастыруға ғылыми ұсыныстар дайындау.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу объектісі ретінде миграциялық процестер барысында туындайтын қоғамдық қатынастар және олардың қоғамдық тәртіпке ықпалы қарастырылды.

Зерттеу барысында жалпы ғылыми және арнайы ғылыми әдістер қолданылды. Жүйелік талдау әдісі миграцияны әлеуметтік-құқықтық құбылыс ретінде кешенді түрде қарастыруға мүмкіндік берді. Салыстырмалы-құқықтық әдіс Қазақстан Республикасының көші-қон саласындағы заңнамасын халықаралық тәжірибемен салыстыра отырып талдау үшін пайдаланылды.

Статистикалық әдіс көші-қон және құқық бұзушылық көрсеткіштерін талдау барысында қолданылды. Сонымен қатар ғылыми әдебиеттерге, нормативтік-құқықтық актілерге және құқық қорғау органдарының қызметіне қатысты материалдарға талдау жүргізілді.

Зерттеудің нормативтік негізін Қазақстан Республикасының Конституциясы, «Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі және Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі құрайды [1; 2; 3].

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау

Зерттеу нәтижелері миграциялық процестердің қоғамдық тәртіпке екіжақты әсер ететіндігін көрсетті. Бір жағынан, көші-қон экономикалық дамуға, еңбек нарығының қалыптасуына және халықтың әлеуметтік белсенділігінің артуына ықпал етеді. Еңбек мигранттары құрылыс, қызмет көрсету және өндіріс салаларындағы кадр тапшылығын толықтыруға мүмкіндік береді.

Екінші жағынан, бақылаусыз миграция қоғамдық қауіпсіздікке белгілі бір қауіп төндіреді. Әсіресе заңсыз миграция құқық қорғау органдары үшін маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Заңсыз мигранттардың тіркеусіз еңбек етуі және әлеуметтік бейімделудің төмен деңгейі құқық бұзушылықтардың өсуіне әсер етуі мүмкін.

Қоғамдық тәртіпке теріс әсер ететін негізгі факторлар ретінде мыналарды көрсетуге болады: заңсыз еңбек қызметінің артуы; әлеуметтік инфрақұрылымға түсетін жүктеменің көбеюі; халықтың шамадан тыс шоғырлануы; әлеуметтік бейімделу деңгейінің төмендігі; көлеңкелі экономиканың қалыптасуы; трансұлттық қылмыстың таралу қаупі.

Сонымен қатар миграциялық процестердің қоғамдық тәртіпке әсері көбінесе мемлекеттік бақылау деңгейіне байланысты екендігі анықталды. Құқық қорғау органдары тарапынан жүргізілетін профилактикалық жұмыстар, шетел азаматтарын тіркеу және цифрлық бақылау жүйелері құқық бұзушылықтардың алдын алуда маңызды рөл атқарады.

Зерттеу барысында көші-қон саласындағы мемлекеттік саясатты жетілдіру қажеттілігі анықталды. Атап айтқанда:

- заңсыз миграцияға қарсы бақылауды күшейту;
- мигранттарды әлеуметтік бейімдеу бағдарламаларын дамыту;
- цифрлық миграциялық бақылау жүйесін жетілдіру;
- халықаралық ынтымақтастықты кеңейту;
- құқық қорғау органдарының профилактикалық қызметін күшейту қажет.

Ғылыми әдебиеттерді талдау нәтижесінде миграциялық процестерді тиімді реттеу қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңызды тетігі екендігі дәлелденді.

Ғылыми әдебиеттерде миграция көптеген белгілер бойынша жіктеледі. Географиялық ауқымы бойынша ішкі (елішілік) және халықаралық (трансшекаралық) миграция

ажыратылады. Уақыт өлшемі бойынша тұрақты, уақытша және маусымдық миграция деп бөлінеді. Ерікті-мәжбүрлі сипаты бойынша еркін қоныс аудару (еңбек, білім) және мәжбүрлі орын ауыстыру (босқындар, ішкі орын ауыстырушылар) деп қарастырылады.

Классикалық «итеру-тарту» теориясы (push-pull theory) бойынша адамдарды туған жерінен ығыстырып шығаратын факторлар (жоқшылық, жұмыссыздық, соғыс) мен жаңа орынға тартатын факторлар (жоғары жалақы, қауіпсіздік, сапалы білім) миграция қозғалысын анықтайды. Заманауи транснационализм теориясы мигранттардың шыққан елі мен баруы мүмкін елі арасындағы байланыстарды сақтауына ерекше назар аударады, бұл олардың интеграция үлгісін де, мүмкін болатын қақтығысты да алдын ала болжауға мүмкіндік береді.

Миграция мен қылмыстылық арасындағы байланыс - ғылыми пікірталастың өзекті тақырыптарының бірі. Бір зерттеулер мигранттардың қылмыстылық деңгейінің жергілікті тұрғындарға қарағанда жоғары еместігін дәлелдесе, енді бір зерттеулер белгілі бір жағдайларда - заңсыз миграция, кедейлік тұзағы, дискриминация - тәуекелдердің өсетінін көрсетеді [4].

Заңсыз мигранттар әсіресе осал категория болып табылады: ресми жұмысқа орналасу мүмкіндігінен айырылған, медициналық және әлеуметтік қызметтерге қол жеткізе алмайтын бұл адамдар кейде жасырын экономикаға немесе криминалды желілерге тартылып қалуы мүмкін. Бұл жерде негізгі себеп мигранттардың өздері емес, оларды осал жағдайға қоятын жүйелік ақаулықтар болып табылады.

Мәдени және діни ерекшеліктері айтарлықтай өзгеше мигранттар санының тез өсуі қабылдаушы қоғамда күйзелісті тудыруы мүмкін. Мұндай жағдайларда ксенофобия, дискриминация және тіпті ұйымдасқан зорлық-зомбылық орын алуы ықтимал. Еуропадағы тәжірибе мигранттар мен жергілікті тұрғындар арасындағы конфликтілердің жиі болатынын, бірақ олардың себептерінің күрделі - экономикалық бәсеке, мәдени түсінбеушілік, саяси популизм - екенін көрсетті.

Мигранттардың сәтті интеграциясы қоғамдық тәртіпке оң ықпал етеді. Тіл үйрену, жұмысқа орналасу, балаларды жергілікті мектептерге беру, қоғамдық ұйымдарға қатысу - осылардың барлығы мигранттың жаңа ортаға бейімделуін жеделдетіп, криминалды тәуекелдерді азайтады. Интеграция жоспарлары бар елдерде - мысалы, Канада мен Германияда - мигранттардың қоғамдық тәртіпке тигізетін теріс әсері едәуір аз болып табылады [5].

Қазақстан Республикасы географиялық орналасуының ерекшелігіне байланысты маңызды миграциялық хаб болып табылады. Орталық Азия елдерінен - Өзбекстан, Тәжікстан, Қырғызстан - келетін еңбек мигранттарының саны жыл сайын артып келеді. Сонымен қатар ел ішінде де ауылдан қалаға қарай жүретін ішкі миграция белсенді түрде жалғасуда.

2025 жылы Қазақстан Республикасындағы сыртқы көші-қон оң көрсеткішті сақтап, көші-қон сальдосы +16,2 мың адамды құрады. Бұл соңғы үш жыл қатарынан байқалып отырған оң динамика болып табылады. 2023 жылы соңғы 11 жыл ішінде алғаш рет оң көші-қон сальдосы тіркелсе, 2025 жылы елге 23,8 мың адам келіп, 7,6 мың адам шетелге кеткен. Сараптамалық деректерге сәйкес, көші-қон өсімінің негізгі себебі эмиграция деңгейінің күрт төмендеуімен байланысты болды.

Көші-қон өсімі негізінен экономикалық тұрғыдан дамыған өңірлерде шоғырланған. Атап айтқанда, Алматы облысы, Маңғыстау облысы, Алматы және Астана қалалары көші-қон өсімінің негізгі орталықтарына айналды. Сонымен қатар көші-қон ағындарының басты бөлігі ТМД мемлекеттерінен, әсіресе Өзбекстан, Тәжікстан, Түрікменстан және Қырғызстаннан келген азаматтар есебінен қалыптасты. Қытаймен де оң көші-қон сальдосы байқалды.

Зерттеулер көрсеткендей, миграциялық процестердің басым бөлігі еңбек көші-қонымен байланысты. Елге келгендердің негізгі бөлігін ер адамдар мен еңбекке қабілетті жастар құрайды. Әсіресе техникалық, медициналық, педагогикалық және экономикалық мамандық иелерінің үлесі жоғары. Бұл үрдіс Қазақстанның адами капиталының сапалық тұрғыдан нығаюына ықпал етеді. Сонымен қатар көші-қон процестері қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікке де әсер етіп, құқық қорғау органдары қызметін жетілдіруді және миграциялық бақылауды

күшейтуді талап етеді.

Ішкі миграция тұрғысынан алғанда ең ірі қалалар - Алматы, Астана, Шымкент - бейімделу мен инфрақұрылым жүктемесінің мәселелерімен бетпе-бет тұр. Жаңадан келген тұрғындардың тұрғын үй, жұмыс, білім алу мүмкіндіктері шектеулі болған жағдайда, қалалардың шеткі аудандарында әлеуметтік шиеленіс өсуі байқалады.

Сыртқы миграция бойынша Қазақстанда тіркелмеген жұмыс мигранттарының саны ресми деректерден айтарлықтай асып кетуі мүмкін деп болжанады. Бұл жасырын еңбек нарығын туғызып, салық базасын азайтады, сондай-ақ мигранттардың өздерін оңай қанауға бейім ете отырып, ұйымдасқан қылмыс топтарының белсенділігіне жағдай жасауы мүмкін.

Миграциялық ағындарды тиімді реттеу қоғамдық тәртіпті сақтаудың маңызды шарты болып табылады. Шекаралық бақылауды күшейту, тіркеу және есепке алу жүйесін жетілдіру, миграциялық квоталар белгілеу — осылардың барлығы мемлекеттің миграция саласындағы негізгі құралдары.

Дегенмен тек шектеуші шаралар жеткіліксіз. Зерттеулер мигранттарды жергілікті еңбек нарығына, білім беру және денсаулық сақтау жүйелеріне интеграциялаудың ұзақ мерзімді перспективада қоғамдық тәртіпке оң ықпал ететінін дәлелдейді. Мигранттарға арналған бейімделу бағдарламалары, тіл курстары, кәсіптік оқыту - бұл шаралар жеке шығынды емес, мемлекеттің стратегиялық инвестициясы деп қаралуы тиіс.

Полиция мен ішкі істер органдарының рөлі де аса маңызды. Мигранттар арасындағы қылмыстылықтың алдын алу үшін профилактикалық жұмыс, мигранттар тіліндегі ақпараттық кампаниялар, сенім телефондары және медиация механизмдері — осылардың барлығы кешенді бағдарламаның элементтері болуы тиіс.

Жүргізілген талдау негізінде мынадай ұсыныстар қалыптасты:

1. Миграциялық заңнаманы жетілдіру: мигранттарды тіркеу рәсімін жеңілдету, заңды еңбек қызметіне жол ашу, заңсыз миграцияны азайту.

2. Интеграциялық бағдарламалар: мигранттарға арналған тіл курстары, кәсіптік даярлық, балаларды мектепке қамту.

3. Ақпараттық жұмыс: мигранттардың құқықтары мен міндеттері туралы ақпаратты олардың тілінде жеткізу.

4. Мониторинг жүйесі: миграция мен қоғамдық тәртіп арасындағы байланысты бақылайтын деректер базасын жасау.

5. Халықаралық ынтымақтастық: шыққан елдермен бірлескен жұмыс арқылы миграция себептерін кешенді шешу.

6. Полиция қызметін дамыту: мигранттарға бағытталған профилактикалық іс-шараларды, сенімге негізделген жұмыс моделін енгізу.

Қорытынды

Қорытындылай келе, миграциялық процестер қазіргі қоғамның әлеуметтік және құқықтық дамуына елеулі ықпал ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Көші-қон үдерістері экономикалық дамуға оң әсер еткенімен, бақылаусыз миграция қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікке қауіп төндіруі мүмкін.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, миграциялық процестерді тиімді басқару үшін құқықтық реттеуді жетілдіру, құқық қорғау органдары қызметінің тиімділігін арттыру және мигранттарды әлеуметтік бейімдеу шараларын күшейту қажет.

Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету мақсатында: миграциялық бақылау жүйесін цифрландыру; заңсыз миграцияның алдын алу; халықаралық ынтымақтастықты дамыту; профилактикалық шараларды күшейту маңызды.

Миграциялық саясаттың тиімді жүзеге асырылуы қоғамдық қауіпсіздік деңгейін арттыруға және құқықтық тәртіпті нығайтуға мүмкіндік береді.

Миграциялық процестердің қоғамдық тәртіптің жай-күйіне тигізетін әсері біржақты емес, күрделі және көп қырлы болып табылады. Миграция өзі алдын ала теріс немесе оң құбылыс болмайды — оның қоғамдық тәртіпке ықпалы негізінен мемлекеттің реттеу саясатының тиімділігіне, мигранттардың интеграция деңгейіне және қабылдаушы қоғамның

беделіне байланысты.

Қазақстан үшін миграциялық ағындардың өсуі - объективті шындық. Осы жағдайда ең тиімді стратегия - шектеу мен интеграцияны ұштастыратын, адам құқықтарын бұзбайтын, ғылыми деректерге сүйенетін кешенді миграциялық саясат. Мұндай саясат ғана миграцияның оң экономикалық және демографиялық әлеуетін іске асыра отырып, қоғамдық тәртіпке қатерді барынша азайтуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Алматы: Юрист, 2024.
2. «Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, 22 шілде 2011 жыл.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. Алматы: Юрист, 2024.
4. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі. Алматы: Юрист, 2024.
5. Butcher K.F., Piehl A.M. Why Immigrants' Incarceration Are Rates So Low?. NBER Working Paper. 2007. №13229.

References

1. Qazaqstan Respublikasynyñ Konstitusiasy. Almaty: İuris, 2024.
2. «Halyqtyñ köşı-qony turaly» Qazaqstan Respublikasynyñ Zańy, 22 şilde 2011 jyl.
3. Qazaqstan Respublikasynyñ Qylmystyq kodeksı. Almaty: İuris, 2024.
4. Qazaqstan Respublikasynyñ Äkimşilik qūyqy būzuşylyq turaly kodeksı. Almaty: İuris, 2024.
5. Butcher K.F., Piehl A.M. Why Immigrants' Incarceration Are Rates So Low?. NBER Working Paper. 2007. №13229.

ВЛИЯНИЕ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА СОСТОЯНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА

НУРЛИН А.К. 

Нурлин Акылбек Кылышнйазович - Кандидат юридических наук, доцент, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актөбе, Казахстан.

E-mail: Akylbek0979@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-7134-4992>

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние миграционных процессов на состояние общественного порядка. В условиях современной глобализации миграционные процессы оказывают значительное влияние на социально-экономическое развитие, демографическую ситуацию и систему общественной безопасности государств. Поскольку Республика Казахстан является одним из важных центров миграционных потоков в Центрально-Азиатском регионе, вопросы миграции имеют особое значение в сфере обеспечения общественного порядка.

В ходе исследования были проанализированы основные виды внутренней и внешней миграции, причины их возникновения и влияние на общественную безопасность. Также были рассмотрены вопросы влияния нелегальной миграции на правопорядок, социальной адаптации мигрантов, занятости и роль деятельности правоохранительных органов. Автор систематически характеризует положительные и отрицательные последствия миграционных процессов, акцентирует внимание на вопросах профилактики правонарушений, сохранения общественной стабильности и усиления правового контроля.

Методологическую основу исследования составляют системные, сравнительно-правовые, статистические и аналитические методы. Определены основные направления совершенствования миграционной политики на основе действующего законодательства Республики Казахстан, международных правовых актов и научных трудов. Также были рассмотрены вопросы совершенствования механизмов государственного контроля в сфере миграции, развития информационных систем и усиления взаимодействия правоохранительных органов.

Практическая значимость исследования определяется рекомендациями по совершенствованию деятельности правоохранительных органов, повышению эффективности миграционного контроля и обеспечению общественного порядка.

Ключевые слова: миграция, общественный порядок, безопасность, интеграция, мигранты, социальная стабильность, криминогенная ситуация.

THE IMPACT OF MIGRATION PROCESSES ON THE STATE OF PUBLIC ORDER

NURLIN A.K. 

Nurlin Akylbek Kylyshniazovich - Candidate of law, associate professor, K. Zhubanov Aktobe regional university, Aktobe, Kazakhstan.

E-mail: Akylbek0979@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-7134-4992>

Abstract. This article examines the impact of migration processes on the state of public order. In the context of modern globalization, migration processes have a significant impact on the socio-economic development, demographic situation and public security system of states. Since the Republic of Kazakhstan is one of the important centers of migration flows in the Central Asian region, migration issues are of particular importance in the field of public order.

The study analyzed the main types of internal and external migration, the reasons for their occurrence and the impact on public safety. The issues of the impact of illegal migration on the rule of law, social adaptation of migrants, employment and the role of law enforcement agencies were also considered. The author systematically characterizes the positive and negative consequences of migration processes, focuses on the prevention of offenses, maintaining public stability and strengthening legal control.

The methodological basis of the study is systemic, comparative legal, statistical and analytical methods. The main directions for improving migration policy were determined on the basis of the current legislation of the Republic of Kazakhstan, international legal acts and scientific works. The issues of improving the mechanisms of state control in the field of migration, the development of information systems and strengthening the interaction of law enforcement agencies were also considered.

The practical significance of the study is determined by recommendations for improving the activities of law enforcement agencies, increasing the effectiveness of migration control and ensuring public order.

Key words: migration, public order, security, integration, migrants, social stability, criminogenic situation.